

Предложена система регуляторных мер, которые целесообразно принять Национальному банку Украины для стимулирования банковского инвестирования в развитие экономики.

Ключевые слова: *банковская инвестиционная деятельность, регулирование, Национальный банк Украины.*

Druhov O. O., Yunko O. M.

The condition and perspectives of development of state regulation of banking investment activity in Ukraine

The current condition and problems of banking investment activity in Ukraine, the system of state institutions that regulate it were have been investigated. The system of regulatory measures that should be applied by National Bank of Ukraine for the stimulating the banking investments into the economy development was suggested.

Key words: *banking investment activity, regulation, The National Bank of Ukraine.*

Другов Олексій Олександрович – доктор економічних наук, доцент, заступник директора з наукової та міжнародної роботи Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ);

Юнко Олена Михайлівна – студентка VI курсу фінансово-економічного факультету Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ).

УДК [338.45:37]:336(477)

Л. К. Семів

ФІНАНСОВІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ВИШІВ В ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТИ І НАУКИ В РЕГІОНІ

Визначено сучасні тенденції фінансування ВНЗ України; охарактеризовано основні напрями диверсифікації фінансових джерел розвитку вишів; проаналізовано фінансові можливості українських дослідницьких університетів на шляху інтеграції освіти і науки в регіоні.

Ключові слова: *вища освіта, фінансування, джерела фінансування, університет, науково-дослідні роботи.*

Постановка проблеми. У Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [1] визначено механізми

© Л. К. Семів, 2013

інноваційної моделі українського суспільства на засадах «суспільства знань», розвиток якого не може відбуватися без розширення інвестиції в розвиток людини, упровадження інновацій, генерування нових знань, зростання ролі і значення вищої освіти, науково-дослідної роботи в сучасних університетах.

В європейському контексті важливість вищої освіти розкриває ідея «трикутника знань», яка демонструє максимально тісний зв'язок освіти, дослідницької діяльності та технологічних інновацій на Європейському континенті. У цій тріаді університети стають центрами виробництва і передавання знань (навчальна діяльність, науково-дослідна робота), розповсюдження (дослідження, академічна мобільність) та використання й виробництва нових знань (інноваційна діяльність суб'єктів господарювання). У результаті реалізації «трикутника знань» бізнес інтегрується з освітою та наукою, орієнтує студентів і викладачів на практичні проблеми та відслідковує найновіші дослідницькі новації, які народжуються у стінах науково-дослідних лабораторій університетів. Зазначені процеси відображають закономірності формування загальноєвропейського простору вищої освіти (EHEA) і загальноєвропейського простору наукових досліджень (ERA), введення принципу «центральної ролі університетів у розвитку європейського культурного виміру». Необхідні зміни в системі вищої освіти щодо нової ролі університетів, інших закладів вищої освіти у стимулюванні регіонального розвитку є невіддільними від фінансового забезпечення їхньої діяльності, зокрема, від необхідності диверсифікації фінансових джерел для проведення наукової й освітньої діяльності, ураховуючи інноваційний та інтеграційний вектори розвитку вишів.

Аналіз останніх досліджень. З початку періоду державної незалежності численні публікації з проблем фінансування вищої освіти свідчать, що і вітчизняні вчені починають приділяти дедалі більше уваги дослідженню цієї проблематики. Питання фінансування і розвитку управління фінансовими ресурсами вищої освіти перебувають у колі наукових інтересів установ Національної академії наук України, Академії педагогічних наук, галузевих науково-дослідних інститутів і вищих навчальних закладів. У численних дослідженнях вказується на існуванні недостатнього бюджетного фінансування вищої освіти, результатом яких є руйнація матеріальної основи ВНЗ, низький рівень заробітної плати науково-педагогічних працівників, стипендій студентам, аспірантам, затримка їхніх виплат, активізація «відпливу мізків». Ці та інші питання щодо визначення джерел фінансування освітньої системи досліджували В. Андрущенко, Й. Бескид, В. Бобров, Є. Бойко, Т. Боголіб, О. Василик, Д. Грішнова, М. Євнух, В. Євтушевський, І. Каленюк, К. Корсак, В. Кремень, В. Куценко, В. Луговий, О. Навроцький, Є. Ніколаєнко, К. Павлюк, О. Падалка, О. Сидоренко, А. Чухно, Г. Штейн, В. Юхименко тощо.

В умовах фінансово-економічної кризи через незадовільний стан фінансування галузі як вагомій перешкоді розвитку й модернізації системи освіти України загалом і брак коштів на розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень, зокрема, існує слабкий зв'язок між навчальною і науковою роботою у ВНЗ. Інтереси розвитку країни, регіону, самих ВНЗ потребують здійснення комплексу організаційних заходів із забезпечення належного фінансування українських вишів.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей фінансування ВНЗ України, визначенні основних напрямів диверсифікації фінансових джерел розвитку вишів, аналізі фінансових можливостей українських дослідницьких університетів в інтеграції освіти і науки в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Реалізація головної ідеї «трикутника знань» вимагає, щоб ВНЗ активно поєднували виконання традиційних освітніх завдань із задоволенням поточних і стратегічних вимог провідних підприємств країни, регіону. Інтеграція освіти, науки, економіки вимагає зростання рівня фундаментальної підготовки студентів, масове включення викладачів і студентів у науково-дослідну роботу як необхідну умову їхньої участі в науковому та інноваційному процесі і запоруку підготовки інноваційно орієнтованих молодих фахівців [2]. Безумовно, ці проблеми не можна розв'язати без диверсифікації фінансових джерел ВНЗ.

Попри задекларовану в Законі України «Про освіту» законодавчу норму щодо бюджетного фінансування освіти в розмірі не менше ніж 10% ВВП, з початку 90-х років ХХ століття ця галузь фінансується значно меншими обсягами, що сприяло хибному уявленню про необов'язковість витрат на освіту з боку держави. Проте навіть в умовах фінансово-економічної кризи державна статистика відзначає зростання обсягів фінансування освітніх потреб населення.

Упродовж 2000–2010 рр. частка видатків на вищу освіту (у % до ВВП) коливалась у межах 1,3–2,3%. Частка видатків на вищу освіту (у відсотках до загальних видатків Зведеного бюджету) за той же період збільшилась від 4,7% у 2000 р. до 6,8% у 2009 р. та 6,6 % у 2009 р. Щодо частки видатків на вищу освіту в загальному обсязі видатків на розвиток галузі, то вона дещо скоротилась: з 32,3% у 2000 р. до 31,3% у 2010 р. [3, с. 3].

Попри зростання видатків Зведеного бюджету на вищу освіту, усе ж наявний рівень бюджетного фінансування вишів не задовольняв достатньою мірою навіть її поточні потреби. Як наслідок: зменшення рівня заробітної плати викладачів до рівня, нижчого від визначених національним законодавством норм і критеріїв розвитку вищої школи і науки; існування загрози перегляду для них системи доплат і надбавок; призупинення бюджетного фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного та педагогічного персоналу тощо. У даний час у структурі фінансового забезпечення

вищої освіти збільшується питома вага коштів спеціального фонду, зароблених самими державними ВНЗ (плати за навчання, плати за оренду, надання робіт і послуг тощо) [4].

В умовах інфляції, економічної кризи модель державного (бюджетного) фінансового ВНЗ, крім соціальних наслідків, характеризується: сповільненням переходу ВНЗ на інноваційні засади розвитку; втратою керованості в розміщенні державного замовлення за регіонами і відповідно зростанням частки студентів, які навчаються за кошти фізичних і юридичних осіб. До зазначених проблем, існування яких сповільнює модернізацію, розвиток і входження освітньої системи в умови економіки знань, додалися: втрата керованості процесом створення нових ВНЗ та їхньої філії; зростання обсягів комерціалізації навчання; без активної державної підтримки ВНЗ слабо реагують на потреби ринку праці. Лише двоє з трьох випускників ВНЗ, що навчалися за державні кошти, отримують відповідне направлення на роботу, що засвідчує відсутність в Україні механізму відшкодування державних коштів.

У сучасних умовах фінансування національної вищої освіти пов'язується з формуванням комерційного контингенту студентів, а також із наданням додаткових платних освітніх послуг населенню, службам зайнятості, підприємствам та неосвітньою комерційною роботою. Усі види платних послуг навчальних закладів утворюють позабюджетні джерела їх фінансування.

Хоч упродовж останніх 10 років частка прийому студентів на 1-й курс за кошти державного бюджету залишається на рівні, трохи вищому за позначку 40,0%, зростає частка прийому за кошти місцевих бюджетів (збільшилась від 0,9 до 5,6%). В аналізованій період суттєво знизилась питома вага студентів, які зараховані на 1-й курс за кошти центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб [5].

Через створення законодавчого підґрунтя для впровадження у практику фінансування вищої освіти платного навчання виділяється частина студентів, навчання яких могло фінансуватись із позадержавних джерел. Вони складаються як з особистих коштів студента, так і коштів підприємств-замовників та організацій-спонсорів. Тому левову частку у прийомі на навчання зайняли студенти, за яких плату вносять фізичні та юридичні особи, тобто з кожним роком збільшується частка платних послуг вищої освіти. Якщо у 1999/2000 н. р. для навчання за рахунок фізичних і юридичних осіб було прийнято 48,7% студентів, то на початок 2010/2011 н. р. платними видами послуг було охоплено 52,5% [5].

Позитивним результатом появи платної освіти можна відзначити: зрослий рівень оплати праці викладачів, можливість відновлення матеріально-технічної бази, розширення доступу до навчання тих абітурієнтів, які з різних причин не змогли поповнити контингент ВНЗ за рахунок державного

бюджету. Хоча, з другого боку, розмір плати за навчання стає серйозною перешкодою для отримання вищої освіти тими верствами населення, рівень доходів яких не дозволяє оплатити їм вартість навчання.

Процеси інтернаціоналізації навчання, Болонський процес через активізацію напливу іноземних студентів із країн, що розвиваються, та із середньо розвинутих країн мають суттєво збільшити сектор платних освітніх послуг. У цих умовах зростає вірогідність появи фінансового ризику, пов'язаного зі здобуттям освіти за кордоном, за яким національна система освіти втрачає, недотримуватиме значні обсяги фінансових ресурсів розвитку.

Болонська стратегія, транснаціоналізація навчання активізували інтелектуальну міграцію.

Водночас із просторовим переміщенням фахівців високої кваліфікації, рідких професій, професіоналів набули поширення: часті виїзди викладачів ВНЗ за кордон для проведення наукової та викладацької діяльності, участі в конференціях, робота в закордонному ВНЗ за сумісництвом, грантова діяльність тощо. Тенденція до скорочення «витоку розуму» і заміна його процесом «циркуляції розуму» через спрощення візових режимів, створення сприятливих умов працевлаштування висококваліфікованих трудових емігрантів дозволить у перспективі розраховувати не тільки на істотний приріст українського людського капіталу з новими знаннями, кваліфікаціями, новим досвідом, новими зв'язками.

Зазначені новітні процеси мають позначитися і на фінансовому забезпеченні українських вишів через збільшення обсягів міжнародного і вітчизняного ринків освітніх послуг, появу нових споживачів освітніх послуг вищої освіти – іноземних студентів.

На початок 2011/2012 н. р. у ВНЗ I–IV рівнів акредитації України здобували вищу освіту 42 970 іноземців, кількість яких майже потроїлась проти 2003/2004 н. р. [3].

Позитивна динаміка надання освітніх послуг іноземним студентам сприяє зростанню доходів українських вишів: оплата навчання іноземними студентами щороку поповнює бюджет України на 800 млн грн за рік. Проживання та навчання іноземних студентів «вливає» в економіку України щороку близько 500 млн дол. на рік. Надходження від навчання іноземних студентів дозволяють зберігати науково-педагогічний персонал ВНЗ, їхнє адресне спрямування поліпшує якість надання освітніх послуг для всіх студентів незалежно від громадянства [10].

Аналіз джерел фінансування вищої освіти за регіонами вказує на те, що суттєво нижча частка державного фінансування доповнюється вагомою часткою фінансування фізичних та юридичних осіб, і таке співвідношення має певні регіональні відмінності (рис.).

Рис. Розподіл регіонів за джерелами фінансування навчання у ВНЗ III-IV рівнів акредитації на початок 2011/2012 н. р. [3, с. 26]

За показником частки державного фінансування відносно краща ситуація відзначена на початок 2011/2012 н. р. у Київській (50,2%), Черкаській (49,1%), Львівській (47,9%) областях. У решти регіонів цей показник коливався від 46,0% у Волинській, Миколаївській, Чернігівській областях до 24,1% в АР Крим за середнього в Україні показника 39,8%. Наголошуючи на потребі розширення частки бюджетного фінансування, вважаємо, що воно має стосуватися, перш за все, тих напрямів, які є визначальними для реалізації інноваційної моделі економіки. Очевидно, що в підготовці спеціалістів перспективних напрямів пріоритетну роль відіграватимуть фундаментальні наукові дослідження. Щодо розвитку нових напрямів фінансування вищої освіти, ми погоджуємось із таким твердженням: «У даний час проблема полягає не тільки в тому, щоб підняти рівень фінансування освіти, а в першу чергу в побудові і реалізації такого механізму (ширше – моделі економіки), де галузі і окремі підприємства не можуть існувати без інновацій, а наука і освіта забезпечують їм через інновації (у тому числі високі технології) найвищий рівень рентабельності (зокрема окупність освіти і НДДКР) та конкурентоспроможність» [6, с. 280].

Розподіл регіонів за таким джерелом, як плата фізичних та юридичних осіб, вказує на зниження керованості в розміщенні державного замовлення за окремими регіонами. Більш розповсюдженим є надання освітніх послуг вищої освіти за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб в Івано-Франківській (72,2%) і Запорізькій (69,8%) областях, а найменше – у Київській (49,8%) і Львівській (52,0%) областях за середнього показника в Україні 58,8%.

У Комюніке ЮНЕСКО «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (2009 р.) вказується на потребу залучення державних і приватних коштів для фінансування вищої освіти, наголошується на важливості державної підтримки навчання і наукових досліджень для збалансованого вирішення освітніх і суспільних завдань [7]. В Україні необхідно стимулювати ВНЗ до дослідницької діяльності, забезпечуючи, таким чином, інтеграцію понять «освіта», «дослідження» та «інновація».

З метою створення умов для ефективного фінансування університетської науки варто збільшувати обсяги державних коштів для тематичного забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень. У цьому сенсі застосовує на увагу чинна в Україні Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2012 роки. Програма спрямована на активізацію наукової діяльності університетів та поглиблення її взаємодії з навчальним процесом з метою підготовки нового покоління висококваліфікованих фахівців для наукоємних галузей національної економіки і виконання конкурентоспроможних наукових розробок, провадження інноваційної діяльності в ринкових умовах з урахуванням цілей і завдань розвитку національної інноваційної системи [8].

Досягнення означених цілей передбачено здійснити через надання університетам статусу дослідницького, тобто ВНЗ, що має статус національного, значний науковий, науково-дослідний, науково-технічний та інноваційний потенціал, є визнаним лідером у галузі вищої освіти, фінансується за рахунок коштів загального і спеціального фондів Державного бюджету України, а також за рахунок джерел власних надходжень. На початок 2013 року статус самоврядних (автономних) дослідницьких національних ВНЗ у Україні мали 14 університетів.

До фінансування за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету університети залучають інші джерела: спеціального фонду державного бюджету, отримання міжнародних наукових грантів, коштів від замовників наукових робіт (спеціальний фонд). Так, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 2010 року фінансування наукових досліджень за рахунок загального фонду Державного бюджету (% до загального фінансування науки в університеті) становило 83,5%; укладення договорів (% до загального фінансування науки в університеті) – 12,7%. Зазначений обсяг коштів дозволив здійснити 177 науково-дослідних робіт. Обсяг бюджетного фінансування науково-дослідних робіт університету 2010 року, порівняно з 2009-м, зріс на 12,8%; обсяг фінансування договірної тематики зріс на 53%. Наукові дослідження в університеті проводили також за міжнародними грантами і за кошти міжнародних фондів, фірм і організацій (УНТЦ, ТЕМПУС-ТАСІС, НАТО, CRDF тощо). Подальші перспективи розвитку університету

(відповідно і надходження потрібних фінансових коштів) пов'язується з активним включенням у проекти Сьомої рамкової програми ЄС із наукових досліджень і розвитку технологій (РП7) та комерціалізацією результатів науково-дослідних робіт [9].

Висновки. Скорочення бюджетного фінансування вищої освіти у 90-х роках ХХ століття, втрата державою провідних позицій у фінансуванні фундаментальних і прикладних наукових досліджень суттєво знизили роль наукової складової університетської освіти. Тому на регіональному рівні потрібно реалізувати заходи, які зміцнять сектор наукових досліджень в університетах, посилять зв'язок останніх із регіональним бізнес-середовищем, що має стати протидією зменшенню реального відпливу за кордон знаних учених, дослідників, а також здібної молоді.

Перспектива фінансування університетської освіти пов'язується також із створенням регіональних університетських центрів, які можуть забезпечувати комплексне інноваційне спрямування освітньо-наукової діяльності, формувати якісну взаємодію у тріаді «університет – бізнес – національна і регіональна економіка». Відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону університетські центри могли б на гендерній основі створювати міжвузівські науково-дослідні лабораторії, тимчасові науково-пошукові комплексні групи, що є дотичними до багатьох наукових напрямів. Університетський центр має здійснювати не тільки регіональний розподіл коштів Державного фонду фундаментальних досліджень (ДФФД), а й активно співпрацювати з бізнесовими структурами, зарубіжними грантодавцями, органами регіональної влади з тим, щоб акумулювати кошти цільового призначення для власних потреб і потреб інноваційного розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилаєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
2. Калиновская Т. Г. Треугольник знаний как фактор инновационного развития / Т. Г. Калиновская, С. А. Косолапова, А. В. Прошкин //Современные наукоемкие технологии. – 2010. – № 10. – С. 118–120.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/2012 навчального року : стат. бюлетень. – К., 2012. – 219 с.
4. Курко М. Н. Нормативно-правове забезпечення фінансування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. Н. Курко. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/255-finpr/14856-2011-01-19-04-03-09.html>.
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2005/06 навчального року: стат. бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2005. – 177 с.; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2006/07 навчального року : стат. бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 176 с.;

- Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 н. р. : стат. бюлетень. – К., 2011. – 213 с.
6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. – 1008 с.
 7. Всесвітня конференція з вищої освіти – 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку». ЮНЕСКО, Париж, 5–8 липня 2009 року. КОМЮНІКЕ (8 липня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=952_011.
 8. Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008–2012 роки : затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1155 від 19 вересня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
 9. Науково-дослідна робота в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: підсумки за 2010 рік і завдання на 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univ.kiev.ua/ua>.
 10. Бочева Г. Іноземні студенти в Україні: освіта чи експлуатація? [Електронний ресурс] / Г. Бочева, О. Бондаренко, І. Холондович. – Режим доступу : <http://noborders.org.ua/sfery-dijalnosti/rizne/inozemni-studenty-v-ukrajini-osvita-chy-ekspluatatsiya>.

Семів Л. К.

Финансовые возможности украинских вузов в интеграции образования и науки в регионе

Определены современные тенденции финансирования ВЗ Украины; охарактеризованы основные направления диверсификации финансовых источников развития вузов; проанализированы финансовые возможности украинских исследовательских университетов на пути интеграции образования и науки в регионе.

Ключевые слова: *высшее образование, финансирование, источники финансирования, университет, научно-исследовательские работы.*

Semiv L. K.

Financial Opportunities Ukrainian universities in the integration of education and research in the region

Certain modern trends in financing higher education institutions of Ukraine, described the main directions of diversification of financial sources of universities, analyzed financial capacity of Ukrainian research universities in the way of integrating research and education in the region.

Key words: *higher education, funding, funding sources, university, research.*

Семів Любов Казимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління персоналом Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ).